

<https://doi.org/10.15407/np.77.469>

УДК027.54(477-25)НБУВІР:[[025.171:[94+008+001](477)]-047.37-049.34-048.67

Ольга Степченко,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
директор Інституту рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3. Київ, 03039, Україна

e-mail: olg.stepchenko@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5991-6692

Ольга Бодак,

кандидат історичних наук, старший дослідник, завідувач відділу,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3. Київ, 03039, Україна

e-mail: bodak@nbuv.gov.ua

ORCID: 0000-0003-0914-7095

РУКОПИСНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ У НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ДОСЛІДЖЕННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ

Метою статті є розкриття основних напрямів та досягнень у галузі вивчення рукописної спадщини з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 2025 р. **Методологія.** Дослідження ґрунтується на принципах історизму, науковості та об'єктивності, а також на застосуванні методів аналізу, синтезу та узагальнення, класифікації та систематизації, спеціальних історичних дисциплін. **Наукова новизна.** Комплексно висвітлено результати діяльності ІР НБУВ у межах виконання відомчої наукової теми «Рукописна спадщина з історії науки і культури України: національний статус, збереження та використання» (2025–2027 рр.). За результатами дослідження рукописної спадщини з фондів ІР НБУВ до наукового обігу залучено нове наукове знання в галузі історії науки і культури України. **Висновки.** В умовах російської збройної агресії на території України важливим науковим напрямом НБУВ є дослідження та збереження рукописної спадщини як частини історико-культурної спадщини України.

© О. Степченко, О. Бодак, 2026

Науковці ІР НБУВ досліджували рукописні джерела (рукописні книги, актові документи, особові архівні фонди, колекції історичних установ тощо), що залучаються до наукового обігу вперше і становлять основу для подальших фундаментальних досліджень історії, культури та науки України. Ще одним головним завданням ІР НБУВ як державного архівного сховища є збереження та популяризація національної культурної спадщини.

Ключові слова: рукописна спадщина, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, оцифрування національної рукописної спадщини, формування цифрових колекцій, історико-культурна спадщина України

Актуальність теми дослідження. В умовах воєнного стану збереження національної історико-культурної спадщини, дослідження рукописних фондів, залучення їх до наукового обігу та використання для підтримки духовних засад для морального опору ворогу є важливим комунікаційним процесом сучасного суспільства, який потребує постійного вдосконалення та розвитку. Дослідження історико-культурної спадщини – це не просто розкриття культурної цінності рукописних історико-культурних фондів, а поширення знання про джерела національної пам'яті та ідентичності.

Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) є науково-дослідною установою та державним книжковим та архівним сховищем, що здійснює збирання, зберігання та введення в науковий і культурний обіг найцінніших рукописних пам'яток українського народу за весь час існування писемності, а також особових архівних фондів видатних діячів української науки і культури. На сьогодні в ІР зберігається 455 фондів, з них 362 – особового походження і 93 колекційні фонди та підручний фонд ІР, які охоплюють понад 600 тис. одиниць зберігання.

Діяльність ІР НБУВ полягає в науково-дослідній роботі щодо розкриття джерел національної пам'яті, вивчення та опрацювання рукописних пам'яток і архівних фондів, дослідження проблем збереження рукописних фондів та залучення інформації про національну історико-культурну спадщину України до світового наукового простору посередництвом монографічних досліджень, науково-довідкових видань, електронних цифрових ресурсів, а також

популяризації через засоби масової інформації, спільні науково-культурні та виставкові проєкти, презентації тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. Враховуючи важливість та актуальність висвітлення результатів діяльності ІР НБУВ, зокрема щодо збереження рукописної історико-культурної спадщини України в умовах воєнного стану, останнім часом співробітники ІР опублікували ґрунтовні статті [1, 2] та тези доповідей, виголошені на міжнародних наукових конференціях [3, 4, 5, 6, 7, 8], про діяльність ІР у 2020–2024 рр., а саме: сучасні тенденції комплектування, збереження, оцифрування та популяризацію рукописних фондів, інформаційні ресурси ІР, науково-культурну співпрацю ІР НБУВ з бібліотеками, музеями, видавництвами та ВНЗ України, зокрема видавництвом «Горобець» у рамках проєкту «Повертаємо в Україну культурну спадщину».

Мета статті – розкрити головні пріоритети та результати науково-дослідної та науково-інформаційної роботи ІР НБУВ у 2025 р.

Виклад основного матеріалу. У 2025 р. ІР НБУВ розпочав працювати над новою відомчою науково-дослідною роботою «Рукописна спадщина з історії науки і культури України: національний статус, збереження, використання» (2025–2027 рр.). ІР НБУВ було визначено основні методичні засади дослідження рукописних фондів у рамках наукової, методичної та інформаційної діяльності, що враховують багатоаспектний видовий склад джерел різного походження, їх наукове та культурне значення. Здійснювалася розробка як загальнотеоретичних (вивчення тенденцій рукописно-книжкової культури України), так і науково-практичних питань наукового описування рукописних книг, фондів історичних колекцій, а також фондів особового походження, що надійшли на зберігання до ІР, створення сучасного науково-довідкового апарату. Створювався новий за змістом ресурс історичних джерел розвитку України, який представляє науковій спільноті інтелектуальний потенціал історико-культурної та наукової інформації для фундаментальних розробок у галузі історії, науки, освіти і культури. Продовжувалося формування та наповнення тематичних баз даних, електронного ресурсу рукописних книг, історичних документів, наукової та творчої документальної спадщини, які стали органічною складовою системи

електронних інформаційних ресурсів бібліотеки та її цифрових колекцій.

У ІР сформувалася і діє відома в Україні та поза її межами наукова школа з кодикології, археографії, рукописно-книжкового джерелознавства (член-кореспондент НАН України Л. Дубровіна), яка займається вивченням рукописних книг як історико-книгознавчих джерел та напрацюванням нових кодикографічних методик, що здійснюються на основі наукової атрибуції та розгорнутого наукового описування окремих РК та рукописно-книжних комплексів, студіювання документів у контексті обставин їх створення та побутування з використанням уніфікованої структури, що орієнтується на підготовку інформаційних ресурсів. У 2025 р. кодикологи ІР проводили кодикологічні дослідження (виявлення, атрибуцію, вивчення оздоблення та оправи рукописної книги, науковий опис) кириличної рукописної книги XVII ст. з колекції ЦАМ КДА (ф. 301) та здійснювали підготовку колективного монографічного дослідження «Кириличні рукописні книги Церковно-археологічного музею Київської духовної академії з фондів ІР НБУВ», публікація якого запланована у 2026 р. (О. Іванова, Л. Гнатенко, Т. Добрянська, О. Гальченко, Е. Клименко, Л. Петрушко). Е. Клименко у співавторстві зі співробітницею відділу музичних фондів Інституту книгознавства НБУВ Л. Руденко продовжували підготовку науково-довідкового видання «Партесна творчість в Україні XVII–XVIII століття за каталогами Н. О. Герасимової-Персидської. Вип. 2». У довіднику представлено кодикологічний та музично-джерелознавчий опис поголосників, що зберігаються у київській колекції партесної музики ІР НБУВ, до яких Н. Герасимова-Персидська створила інципітний каталог, у якому переведено з київської квадратної нотації у сучасну та зведено в партитуру початкові фрагменти нотного тексту духовних творів.

Кодикологи ІР досліджували старопольські рукописні книги XVII–XVIII ст. з родинного зібрання литовських шляхтичів Єленських (С. Булатова); типологію та методику атрибуції книжних оправ XIV–XVIII ст. українського походження (О. Гальченко); здійснювали кодикологічно-палеографічний аналіз Турівського Євангелія XI ст., Лаврського Євангелія XIV ст., українського зографського Пом'яника

XVII–XVIII ст. (Л. Гнатенко). Продовжувалися дослідження документів XVI–XX ст. мовами Західної та Центральної Європи з фондів ІР, до складу яких увійшли рукописи німецькою, румунською, угорською та французькою мовами. Проведені кодикологічні дослідження з визначення складу кодексів, особливості виготовлення, організації структури, художніх елементів, особливостей пергаменту або паперу тощо (Є. Чернухін); латиномовних рукописних пам'яток (Т. Горбач).

У 2025 р. науковці ІР проводили наукову атрибуцію рукописних пам'яток, зокрема Л. Гнатенко провела кодиколого-палеографічну атрибуцію українського Номоканона 1450–1477 рр., який зберігається в Національній бібліотеці Польщі за запитом М. Тратнер, вченої й журналістки зі Швеції; віднайденого на Закарпатті рукопису Євангелія тетр XVII ст. за запитом Г. Горобець, директорки видавництва «Горобець»; Чернівецько-Снятинського Євангелія 1576–1581 рр., яке зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника для підготовки факсимільного видання за запитом Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Науковці ІР здійснюють комплексне джерелознавче та книгознавче вивчення меморіальних історичних колекцій та зібрань, що дає змогу заповнити значні лакуни щодо походження та історії формування колекцій, визначення їхньої наукової та культурної цінності, залучення до наукового обігу та укладання науково-довідкового апарату ІР. Продовжується підготовка низки історико-археографічних серій видань, зокрема третього випуску видання «Колекція документів Київської казенної палати з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», який присвячений документальній спадщині Межигірського та Києво-Братського монастирів. Здійснено опрацювання опублікованих та рукописних документів архівних зібрань з історії Межигірського монастиря з фондів ІР НБУВ та ЦДІАК України (С. Сохань). Опубліковано науково-довідкове видання «Грецькі справи» з архіву Ніжинського грецького магістрату в Державному архіві Чернігівської області» [9], у якому представлені археографічні описи документів кінця XVII – середини XIX ст., виокремлені у складі

ф. 101 Державного архіву Чернігівської області як «грецькі справи», що тривалий час не були залучені до наукового простору (Є. Чернухін). У справах містяться документи з архіву суду Ніжинського грецького братства та Грецького магістрату, а також документи з приватних архівів грецьких братчиків або їхніх торгових товариств.

Ще одним науковим напрямом ІР є формування та вивчення наукової та творчої спадщини видатних українських діячів науки і культури, яка зберігається в особових архівних фондах ІР та становить важливу джерелознавчу базу для багатопрофільних історичних, філологічних, етнографічних, мистецтвознавчих та інших досліджень гуманітарної сфери знань. Вийшло друком спільне видання з Інститутом української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України «Архів Петра Курінного: збірка фотодокументів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [10], у якому вперше атрибутовано та досліджено збірку фотодокументів (негативи на склі, плівці та кліше), т. зв. «Архіву Петра Курінного», фонду 381 «Український вільний університет» ІР НБУВ і введено в науковий обіг нові візуальні документи. Висвітлено кількісні та якісні показники названої збірки, досліджено її структуру, походження складових частин і атрибутовано зображення на негативах групи «Українські заклади науки і культури» (Т. Себта). Збірка налічує 1340 фотодокументів 1900–1940-х рр. і складається з трьох частин – приватні архіви, зокрема художника, мистецтвознавця проф. Д. Горняткевича; негативи, зроблені після Другої світової війни в українських таборах переміщених осіб «Зомме Казерне» в Аугсбурзі і «Регенсбург–Оселя»/«Гангоферзідлунг» в Регенсбурзі (Баварія, Німеччина); негативи з довоєнних зібрань українських закладів науки і культури.

Продовжується підготовка публікації родинного листування Ф. Лебединцева (Г. Калініч).

Науковці ІР опрацювали документи чотирьох особових архівних фондів та уклали до них описи, які схвалені ЕПК НАН України: «Ревуцький Лев Миколайович (1889–1977) – композитор, педагог, музичний та громадський діяч»; «Гончар Олесь (Олександр Терентійович) (1918–1995) – письменник, громадський діяч»; «Малакови:

Василь Федорович (1902–1988) – драматург; Георгій Васильович (1928–1979) – графік; Дмитро Васильович (1937–2019) – краєзнавець»; «Проценко Людмила Андріївна (1927–2000) – історик-краєзнавець, архівіст» (Наукові праці, присвячені Київському некрополю та робочі матеріали до них 1906–2006 рр.) Загалом у 2025 р. на державний облік поставлено 4 461 од. зб.

Окремий напрям наукової діяльності ІР присвячений дослідженням єврейської історико-культурної спадщини України, зокрема ставленню єврейських політичних діячів до українського національного руху в 1914–1918 рр. (за мемуарами А. Ревуцького) (Т. Батанова), історії єврейської преси на українських теренах (Г. Громік), засадничих принципів бібліотечно-бібліографічної класифікації наукової літератури сходознавчого спрямування (О. Хамрай), рукописів Мертвого моря (В. Черноіваненко).

У 2025 р. співробітники ІР підготували біобібліографічний покажчик «Любов Андріївна Дубровіна: до 75-річчя від дня народж. і 50-річчя наук. діяльності» [11], у якому висвітлюються життєвий шлях та наукові здобутки Л.Дубровіної, члена-кореспондента Національної академії наук України, доктора історичних наук, професора, заслуженої діячки науки і техніки України, яка у 1986–2018 рр. очолювала відділ рукописів (з 1992 р. – Інститут рукопису НБУВ).

Інститут рукопису є засновником унікального наукового журналу «Рукописна та книжкова спадщина України. Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів» (до 2024 р. – збірника наукових праць, який видається в ІР з 1993 р.), що об'єднує дослідників історико-культурної спадщини не лише бібліотеки, а й усієї України. Підготовлено чотири номери журналу, № 1(36)–4(39). <http://rksu.nbu.gov.ua/uk/archive>

Під час воєнних дій одним з найважливіших завдань ІР НБУВ є збереження національної історико-культурної спадщини, що зберігається у його фондах, тому сьогодні велика увага приділена оцифруванню рукописної спадщини, формуванню цифрових колекцій. ІР разом з відповідними структурними підрозділами НБУВ продовжує оцифрування рукописної спадщини України. Проводилося оцифрування української кириличної рукописної книги XVII ст., «Грінченкіани в рукописних зібраннях ІР НБУВ»,

архівних документів з фондів О. Лазаревського, С. Таранушенка, оцифровано «Румянцевський опис» та рукописні книги із ф. 160 (КДА), доповнено електронну колекцію «Сербські рукописи», виконувалися замовлення з оцифрування для дослідників. Загалом у 2025 р. оцифровано 301 од. зб.

Важливим досягненням наукової діяльності ІР є створення інформаційного електронного ресурсу на рукописні фонди, що включає систему облікових та науково-довідкових ресурсів на рукописні фонди як джерела національної історико-культурної спадщини України. Цей інтегрований ресурс відображений на сайті НБУВ і включає бази даних та електронні колекції рукописних пам'яток ІР: комплексні бази даних «КОДЕКС: Рукописні книги» (364 рукописні книги) та «Архівні фонди Інституту рукопису («Рукописний фонд»))» (455 науково-довідкових документів (описів фондів), 200 зображень (фотографій) фондоутворювачів), повнотекстову базу даних фахового наукового журналу «Рукописна та книжкова спадщина України» (39 випусків), бібліографічну базу даних «Дослідження рукописних та архівних фондів (Підручний фонд ІР)» (820 записів), бази даних єврейської документальної спадщини. До інформаційного ресурсу ІР також належить електронна колекція унікальних рукописних документів світового значення, представлена на сайті НБУВ у «Цифровій бібліотеці історико-культурної спадщини». У 2025 р. колекція поповнилася рукописними документами М. Драгоманова, С. Таранушенка, Мацея Стрийковського, Де ля Фліза, Альбертранді, документами з історії ВУАН та Української державної академії мистецтв (1919–1920 рр.), метричними книгами XVIII ст., колекцією східних рукописів XIII–XIX ст. https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?S21CNR=20&S21REF=10&S21STN=1&C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21All=%3C.%3ETPD=07%3C.%3E&S21FMT=preitem&S21SRW=mns&S21SRD=UP

ІР НБУВ активно популяризує національну культурну спадщину як в Україні, так і за кордоном шляхом реалізації спільних наукових та культурних проєктів, які були започатковані з різними науковими установами, закладами вищої освіти, бібліотеками різного відомчого підпорядкування, музеями, архівами, інформаційними центрами та іншими інституціями України, в яких безпосередню участь беруть

співробітники ІР. Ділові взаємини, визначені угодами, розширюють можливості, спрямовані на збереження історично сформованих колекцій рукописної спадщини України шляхом надання доступу до них для наукової спільноти та громадськості.

Спільний проєкт ІР з Київським університетом імені Бориса Грінченка присвячений дослідженню наукової спадщини письменника Б. Грінченка, оцифруванню та науковому опрацюванню його архівних документів і є частиною великого проєкту «Електронний архів і корпус текстів Бориса Грінченка «Грінченкознавство».

У рамках угоди про наукове співробітництво з Інститутом археології НАН України продовжується спільне дослідження археолого-історико-етнографічного опису Північного Причорномор'я ХІХ ст. та епістолярної спадщини засновника вітчизняної школи античної археології Е. Р. фон Штерна, яке базується на документах ІР НБУВ – «Одеське товариство історії та старожитностей (ОТІС) (1839–1922). Колекція рукописів 1254–1930-ті рр.» (ф. V).

Продовжується співпраця з Інститутом філософії імені Григорія Сковороди НАН України щодо створення цифрової колекції «Рукописна спадщина Києво-Могилянської академії: пам'ятки освітнього процесу ХVІІ–ХVІІІ ст.» Метою співпраці є створення цифрової колекції рукописних пам'яток освітнього процесу ХVІІ–ХVІІІ ст. у Києво-Могилянській академії з метою збереження та надання вільного доступу до джерел національної рукописної спадщини шляхом оцифрування рукописів, наукового опрацювання (кодикологічного та текстологічного), упорядкування джерел, формування цифрової колекції та надання доступу через інтернет-портالي НБУВ та ІФ НАН України, з перспективою створення окремого порталу проєкту. Оцифровано 177 рукописних документів з фондів Інституту рукопису, у 2025 р. – 82 документи.

Вже понад 10 років ІР є партнером видавничого проєкту «Повертаємо в Україну культурну спадщину», започаткованого у 2009 р. видавництвом «Горобець» за підтримки Українського культурного фонду, основною метою якого є розшук, сучасне наукове дослідження та факсимільне видання давніх українських кириличних книг, які перебувають за межами України, й фізичне повернення оригіналів яких є неможливим. У проєкті задіяна Л. Гнатенко як

науковий редактор і укладач окремих видань, яка проводить кодикологічні, палеографічні та графіко-орфографічні дослідження давньої української книги. Під її кураторством триває створення «Бази даних української рукописної книги XI–XVI століть», що зберігається за кордоном, яка дасть змогу належно оцінити рукописну спадщину як національне історико-культурне надбання та стане значним кроком до повернення її в Україну у факсимільних чи інших виданнях. Науковці ІР надають консультативну та фахову допомогу, зокрема фахівець з давньої східнослов'янської справи О. Гальченко проводить консультації щодо справи досліджуваних рукописів, Е. Клименко – консультації щодо музичної нотації. У 2025 р. проведено кодикологічне, палеографічне дослідження та опубліковано факсимільне видання Турівського Євангелія XI ст., яке зберігається у Бібліотеці Академії наук Литви імені Врублевських (м. Вільнюс). За палеографічними особливостями письма встановлено, що кодекс створений у київському княжому скрипторії Ярослава Мудрого в «доостромирівський період», час написання, йвірно, від середини 1040-х до середини 1050-х рр. У дослідженні взяв участь колектив учених з України (Л. Гнатенко, В. Корнієнко, В. Мойсієнко, П. Яницька), Литви (Н. Морозова, С. Темчин) та Польщі (Є. Остапчук). У 2025 р. отримано колективний грант від Українського культурного фонду (грантоотримувач – видавництво «Горобець», проєкт 8СУН21-01905) на тему «База даних українських рукописних книг XI–XVI ст.» у рамках проєкту «Повертаємо в Україну культурну спадщину». Онлайн-реєстр бази даних представлено на сайті «Українська рукописна книга» (<https://ukrmanuscript.com/catalog>). У 2025 р. проведено чотири презентації бази даних «Українська рукописна книга», зокрема на науково-культурних заходах у Національному заповіднику «Софія Київська» (17 липня), Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника НАН України (16 вересня), Інституті рукопису НБУВ (2 жовтня) та на пресконференції в Укрінформі (22 жовтня) (Л. Гнатенко).

Подальший розвиток отримав спільний проєкт ІР НБУВ, Національного заповідника «Софія Київська» та Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів) з підготовки до видання дослідження Лаврського Євангелія XIV ст., яке зберігається в

ІР НБУВ. Готуються фахові наукові розвідки та метаграфований текст Євангелія з покажчиками словоформ і таблицями. Новітні кодикологічні, палеографічні й лінгвістичні дані досліджень мають доказово засвідчити українське походження рукопису й давню київську мовну редакцію. Основна увага приділяється письму та графіко-орфографічним особливостям, які характеризують рукопис як пам'ятку української писемної традиції третьої чверті XIV ст. (Л. Гнатенко).

Розпочате науково-культурне співробітництво з ГО «Алем», Національним заповідником «Софія Київська» та Національним музеєм історії України, розпочато роботу щодо підготовки публікації рукописного документа з фондів ІР «Історія кримських ханів» (ф. V. Одеське товариство історії та старожитностей) – унікального рукопису початку XIX ст., який репрезентує різні аспекти культурної, інтелектуальної, історичної спадщини корінних народів Криму, а саме у стислій формі висвітлює добу правління династії Гераїв у Криму.

Для організації Благодійний фонд «Меморіал Голокосту “Бабин Яр”» у 2025 р. розпочалося створення цифрових копій рукописних документів відділу фонду юдаїки ІР НБУВ. На сьогодні оцифровані фонди «Гаркаві Авраам Якович (1835–1919) – семітолог, історик»; «Зібрання єврейських рукописних документів XV–XX ст.», зокрема «Зібрання пінкасім (рукописних записних книг єврейських громад і товариств)», «Редакція журналу “Еврейский мир”», «Архів Товариства для поширення освіти між євреями в Росії», «Листування та інші документи Товариства для поширення освіти між євреями», «Колекція рукописних книг та документів XIV – першої половини XX ст. арамейською, івритом, арабською, їдишем та іншими мовами, різного походження».

Популяризація рукописних джерел відбувалася й у п'яти спільних виставкових проєктах з Національним заповідником «Софія Київська», Національним центром «Український Дім», Музеєм книги і друкарства України та ГО «Ukraine WOW».

У 2025 р. наукові співробітники ІР НБУВ були організаторами міжнародних наукових конференцій: «Бібліотека. Наука. Комунікація. Пріоритети сьогодення та перспективи» – секції «Рукописна

спадщина України: сьогодення та перспективи» та семінару «Українська юдаїка: Історія збереження та вивчення бібліотечних, архівних, музейних фондів і пам'яток України», взяли участь у роботі 41 наукової конференції, семінарів, презентацій та інших наукових заходів, у т. ч. трьох закордонних конференціях (Флоренція, Італія; Лідс, Англія; Краків, Польща). Було виголошено 65 доповідей.

Продовжується співробітництво ІР НБУВ із закладами вищої освіти, зокрема робота з науковою молоддю та залучення ІР до підготовки наукових кадрів шляхом надання експертних висновків на роботи молодих вчених, участі в освітньому процесі та наукових заходах. У 2025 р. прочитано вісім тематичних гостьових лекцій та у рамках навчальної практики проведено 17 семінарів-практикумів для студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, Харківської гуманітарно-педагогічної академії, Українського католицького університету, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, Державного університету «Київський авіаційний інститут» та ін. Під час семінарів студенти отримали професійні знання та навички щодо атрибуції рукописних книг, джерелознавчих досліджень рукописних фондів, процесів формування, комплектування, обліку та документаційного супроводу особових архівних фондів ІР, особливостей наукового опрацювання рукописних документів особового походження тощо.

Популяризація унікальних об'єктів української та світової культурної спадщини з фондів ІР, введення до наукового обігу та інтеграція рукописної спадщини в сучасний культурний простір є пріоритетними напрямками культурно-просвітницької діяльності Інституту рукопису. Електронні виставки – це нове явище в бібліотечному та інформаційному середовищі, яке дає можливість у будь-який час віртуально їх відвідати, забезпечуючи користувачів інформацією у дистанційному режимі, задовольняючи їхні потреби. У сучасних умовах, коли цифрові технології набувають вагомого значення у сфері зберігання та поширення інформації, науково-інформаційна діяльність Інституту рукопису значно розширює свої можливості завдяки впровадженню інноваційних методів у

поєднанні з використанням цінних бібліотечних традицій. У 2025 р. в ІР було підготовлено п'ять електронних виставок, представлених на вебсайті НБУВ, та три тематичні документально-книжкові виставки.

Співробітники ІР взяли участь у трьох теле-, радіопередачах, кінозйомках, надавали інтерв'ю та робили тематичні науково-просвітницькі виступи у медіа, популяризували унікальні документи та фонди Інституту рукопису, сприяли запису тематичних сюжетів для низки телеканалів.

У 2025 р. співробітники ІР взяли участь у двох презентаціях наукових видань: «Збірки для кухмістера, з приготування як страв, так і випіків, переписана року 1757 дня 24 липня» / вид. і опрац. Я. Думановський, С. Булатова. *Monumenta Poloniae Culinaris*. Польські кулінарні пам'ятки, Т. VIII. Переклад з польської С. Булатової» (Київ, 2024) (С. Булатова); електронного видання Оршанського Євангелія XIII ст. «Розмова про унікальне видання – українську пам'ятку XIII ст. Оршанське Євангеліє», під час якої було репрезентовано новітні наукові дослідження рукопису (Л. Гнатенко).

Загроза знищення національного культурного надбання, спричинена російською збройною агресією, внесла корективи в пріоритетні напрями міжнародного співробітництва ІР НБУВ. Інститут отримує велику кількість листів зі словами підтримки та пропозиціями допомоги від зарубіжних партнерів – наукових, бібліотечних, музейних міжнародних організацій, посольств, національних академій наук та окремих установ. Партнери в основному пропонували свою допомогу в оцифруванні історико-культурної спадщини України та інших країн світу з фондів ІР НБУВ з метою забезпечення її від знищення.

Продовжували активно розвиватися спільні міжнародні проекти створення цифрових ресурсів історико-культурної спадщини. Найважливішими є цифрові видавничі проекти: “*Polonica Philosophica Orientalia*”, мета якого – створення цифрового ресурсу книжкових пам'яток спільної спадщини XVII–XVIII ст. (філософські курси, політичні та богословські трактати тощо), що зберігаються у фондах ІР НБУВ, спільно з Ягеллонським університетом та Інститутом філософії НАН України; створення цифрового ресурсу архіву відомого єврейського діяча С. Ан-ського (Шлойме-Зайнвля

Раппопорта), що зберігається у відділі фонду юдаїки ІР спільно з The Institute for Jewish Research YIVO (Нью-Йорк, США).

Продовжується науково-культурне співробітництво з професором департаменту історії Університету Нотр-Дам О. Мартіном (Індіана, США). В рамках укладеної угоди про співпрацю між Інститутом рукопису НБУВ та Університетом Норт-Дам в особі О. М. Мартіна, директора аспірантури кафедри історії, професора, здійснювався пошук документів, що стосуються особистості Г. Винського, проводилося наукове дослідження, результатом якого має бути спільне наукове видання та популяризація рукописних фондів ІР через засоби наукової та масової комунікації.

Розпочато співпрацю ІР в рамках проєкту ЮНЕСКО «Збереження єврейської документальної спадщини України, вшанування колективної пам'яті, розширення знань і доступу до архівів, сприяючи міжкультурному діалогу». Т. Батанова 29 вересня 2025 р. взяла участь в онлайн-тренінгу з підготовки номінацій до Програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу» для національних експертів і зацікавлених сторін. Сесія була присвячена питанням відповідності, критеріям відбору, стандартам документації, оцінці ризиків і практикам підготовки якісних номінацій. Т. Батанова та Г. Громік як представниці НБУВ 22–24 жовтня 2025 р. взяли участь у тренінгу «Збереження та реставрація паперових колекцій» (Київ), що мав практичний характер і охоплював питання превентивної консервації, стабілізації та безпечного поводження з крихкими матеріалами, оцінки стану збереження та базових принципів реставрації відповідно до міжнародних стандартів. Після тренінгу НБУВ отримала як благодійну допомогу від ЮНЕСКО реставраційні матеріали для збереження рідкісних і вразливих документальних колекцій.

Важливою є співпраця з Forum of Slavic Cultures (Форум слов'янських культур, Любляна (Словенія)), міжнародним фондом, який об'єднує слов'яномовні країни в динамічну мережу, сприяючи значному культурному діалогу на світовій арені. ІР надав інформацію про найдавніші збережені пам'ятки слов'янської писемності, зокрема про кириличні рукописні книги XII–XVI ст., що зберігаються у фондах інституту.

У рамках міжнародного культурного співробітництва ІР провів сім оглядово-тематичних екскурсій з переглядом унікальних

документів з фондів ІР НБУВ для делегації Посольства Угорщини в Україні на чолі з дипломатом з питань культури та освіти пані Є. Хейзерне Хегедюш; директора Національної бібліотеки Угорщини імені Ференца Сечені Д. Роже; шведського історика, члена SUCHO (Збереження української культурної спадщини онлайн), члена робочої групи ІФЛА «Культурна спадщина для України» на підтримку бібліотечної галузі в Україні Л. Ілшаммара; турецької делегації на чолі з Надзвичайним і Повноважним Послом Туреччини в Україні М. Л. Більгеном; співробітників Бюро ЮНЕСКО в Україні Т. Куцаченко та Н. Уфімцевої; членів ГО «Вірменське товариство культурних зв'язків АОКС-Україна»; делегації литовських дипломатів на чолі з Надзвичайним і Повноважним Послом Литовської Республіки в Україні І. Станіте-Толочкенє.

Такі спільні міжнародні наукові та культурні проєкти, особливо в умовах війни, розширюють можливості, спрямовані на збереження та популяризацію історично сформованих колекцій рукописної спадщини України шляхом надання доступу до них для наукової спільноти та громадськості.

Висновки. Науково-дослідна діяльність ІР НБУВ у 2025 р. спрямована на розвиток міждисциплінарних досліджень національної історико-культурної рукописно-книжкової та архівної спадщини, розробки теоретичних питань місця та ролі рукописної спадщини в національній культурі України, реалізацію науково-практичних засад поглибленого опису рукописних пам'яток, наукової експертизи, джерелознавчої атрибуції, історико-кодикологічного, археографічного, архівознавчого дослідження документів особового походження, створення системи облікових та науково-інформаційних ресурсів традиційного та електронного типу на рукописні фонди як джерела національної історико-культурної спадщини та поставлення їх на державний облік. Така багатоаспектність наукової діяльності ІР характеризує високий рівень наукових досліджень за різними критеріями та перспективність наукових розробок як у теоретичному, так і практичному аспектах, навіть у складних умовах воєнного стану.

Проте одним із найважливіших і актуальних завдань сьогодні залишається теоретико-методологічна розробка питань наукового

опису, збереження, організації доступу до джерел рукописної спадщини з фондів ІР НБУВ, як у традиційному, так і цифровому вигляді. Пріоритетним напрямом діяльності ІР є збереження, дослідження, описування, створення науково-довідкового апарату та оцифрування національної рукописної спадщини, що зберігається в його фондах. Окремим завданням є включення історико-культурної спадщини України у світовий інформаційний простір, яке вирішується шляхом формування тематичних цифрових ресурсів ІР, що містять колекції унікальних рукописних документів і надаються у відкритий доступ.

Список використаних джерел

1. Бодак О. П., Коваль Т. В., Корчемна І. С. Діяльність Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: в умовах воєнного стану. *Бібліотечний вісник*. 2023. № 3. С. 36–48. <https://doi.org/10.15407/bv2023.03.036>

2. Бодак О., Горєва В., Дубровіна Л. Сучасні дослідження рукописної спадщини України в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (2020–2024 рр.): напрями і здобутки. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2025. № 2(37). С. 229–247. <https://doi.org/10.15407/rksu.37.229>

3. Корчемна І. С. Сучасні тенденції комплектування фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2023 р.) / відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2023. С. 549–552.

4. Коваль Т. В. Пріоритетні напрями оцифрування фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір*: Том 1: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2024 р.) : у 2 т. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2024. С. 487–490.

5. Степченко О. П. Традиційні та новітні інформаційні ресурси Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені

В. І. Вернадського у сучасних умовах: завдання та проблеми. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір*: Том 1: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2024 р.) : у 2 т. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2024. С. 514–518.

6. Степченко О. П., Коваль Т. В. Цифрові проєкти Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: виклики та вимоги часу. *Пам'ятки писемності та культури: вивчення, збереження, популяризація* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, Одеса, 13–14 груд. 2023 р. / Одес. нац. наук. б-ка ; упоряд. Г. М. Шпак ; відп. ред. Л. В. Арюпіна. Одеса : Бондаренко М. О., 2024. С.110–114.

7. Степченко О. П. Популяризація культурної спадщини з архівних фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у вітчизняному та світовому науковому просторі: виклики часу. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2023 р.) / відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2023. С. 569–573.

8. Гнатенко Л. А., Горобець Г. С. Актуальність співпраці Інституту рукопису НБУВ та видавництва «Горобець» у проєкті «Повертаємо в Україну культурну спадщину»: презентація видань української кириличної рукописної книги XI–XIV ст. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2023 р.) / відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2023. С. 516–519.

9. Чернухін Є. «Грецькі справи» з архіву Ніжинського грецького магістрату в Державному архіві Чернігівської області. Наукове дослідження. Археографічний опис : каталог документів / Держ. архів Чернігів. обл., НБУВ, Ін-т рукопису. Київ: НБУВ, 2025. 308 с. <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0005166>

10. Себта Т. М. «Архів Петра Курінного»: збірка фотодокументів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : джерелозн. дослідж. / ред. кол.: Д. В. Бурім [та ін.]; НАН України, Ін-т укр. археогр. та джерелозн. ім. М. С. Гру-

шевського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукоп. Київ: НБУВ, 2025. 256 с. <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0005118>

11. Любов Андріївна Дубровіна : біобібліограф. покажч. (до 75-річчя від дня народж. і 50-річчя наук. діяльності) / авт. вступ ст. О. П. Степченко ; упор. О. П. Бодак [та ін.] ; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ: НБУВ, 2025. 116 с. <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0005147>

References

1. Bodak, O. P., Koval, T. V., & Korchemna, I. S. (2023). Activities of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: in conditions of martial law. *Library Bulletin*, 3, 36-48 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/bv2023.03.036>

2. Bodak, O., Horeva, V., & Dubrovina, L. (2025). Modern research into the manuscript heritage of Ukraine in the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (2020–2024): directions and achievements. *Manuscript and Book Heritage of Ukraine*, 2(37), 229-247 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/rksu.37.229>

3. Korchemna, I. S. (2023). Suchasni tendentsii komplektuvannia fondiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Current trends in the acquisition of funds of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. In O. M. Vasylenko (Ed.), *Library. Science. Communication. Current issues of preservation and innovative development of scientific libraries. Proceedings of the International Scientific Conference, 3-5 October 2023* (pp. 549-552). Kyiv [in Ukrainian].

4. Koval, T. V. (2024). Priorytetni napriamy otsyfruvannia fondiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Priority directions of digitization of the funds of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. In O. M. Vasylenko (Ed.), *Library. Science. Communication. Integration into the international library space. Proceedings of the International Scientific Conference, 8-10 October 2024* (Vol. 1, pp. 487-490). Kyiv [in Ukrainian].

5. Stepchenko, O. P. (2024). Tradytiini ta novitni informatsiini resursy Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho u suchasnykh umovakh: zavdannia ta problemy [Traditional and modern information resources of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in modern conditions: tasks and problems]. In O. M. Vasylenko (Ed.), *Library. Science. Communication. Integration into the international library space. Proceedings of the International Scientific Conference, 8-10 October 2024* (Vol. 1, pp. 514-518). Kyiv [in Ukrainian].

6. Stepchenko, O. P., & Koval T. V. (2024). Tsyfrovi proyekty Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: vyklyky ta vymohy chasu [Digital proyekty of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: challenges and requirements of the time]. In L. V. Ariupina (Ed.), *Monuments of writing and culture: study, preservation, popularization. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference with International Participation, 13-14 December 2023* (pp. 110-114). Odesa [in Ukrainian].

7. Stepchenko, O. P. (2023). Populiaryzatsiia kulturnoi spadshchyny z arkhivnykh fondiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho u vitchyznianomu ta svitovomu naukovomu prostori: vyklyky chasu [Popularization of cultural heritage from the archival funds of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in the domestic and world scientific space: challenges of the time]. In O. M. Vasylenko (Ed.), *Library. Science. Communication. Current issues of preservation and innovative development of scientific libraries. Proceedings of the International Scientific Conference, 3-5 October 2023* (pp. 569-573). Kyiv [in Ukrainian].

8. Hnatenko, L. A., & Horobets G. S. (2023). Aktualnist spivpratsi Instytutu rukopysu NBUV ta vydavnytstva “Horobets” u projekti “Povertaiemo v Ukrainu kulturnu spadshchynu”: prezentatsiia vydan ukrainskoi kyrylychnoi rukopysnoi knyhy XI-XIV st. [The relevance of cooperation between the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine and the publishing house “Horobets” in the project “Returning cultural heritage to Ukraine”: presentation of editions of the Ukrainian Cyrillic manuscript book of the 11th–14th centuries].

In O. M. Vasylenko (Ed.), *Library. Science. Communication. Current issues of preservation and innovative development of scientific libraries. Proceedings of the International Scientific Conference*, 3-5 October 2023 (pp. 516-519). Kyiv [in Ukrainian].

9. Chernukhin, E. (2025). “Hretski spravy” z arkhivu Nizhynskoho hretskoho mahistratu v Derzhavnomu arkhivi Chernihivskoi oblasti. Naukove doslidzhennia. Arkheohrafichniy opys: katalog dokumentiv [“Greek Cases” from the archive of the Nizhyn Greek Magistrate in the State Archive of Chernihiv Region. Scientific research. Archeographic description: catalog of documents]. Kyiv [in Ukrainian]. <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0005166>

10. Sebta, T. M. (2025) “Arkhib Petra Kurinnoho”: zbirka fotodokumentiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: dzherelozn. doslidzh [“Peter Kurinny’s Archive”: a collection of photo documents of the Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: source studies. Kyiv [in Ukrainian]. <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0005118>

11. Bodak, O., Boliak, O., Halchenko, O., Zubkova, N., Koval, T., Korchemna, I., & Maslakova, N. (Comps.). (2025). *Liubov Andriivna Dubrovina: biobibliograf. pokazhch. (do 75-richchia vid dnia narodzh. i 50-richchia nauk. diialnosti)* [Liubov Andriivna Dubrovina: biobibliographic index (to the 75th anniversary of the birth and 50th anniversary of scientific activity). Kyiv [in Ukrainian]. <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0005147>

Отримано / Received 06.03.2026

Прийнято / Accepted 21.03.2026

Опубліковано онлайн / Published online 28.07.2026

Olha Stepchenko,

PhD (History), Senior Research Associate,
Director of the Institute of Manuscript,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave, Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: olg.stepchenko@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5991-6692>

Olha Bodak,

PhD (History), Senior Researcher, Head of Department,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave, Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: bodak@nbuv.gov.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0914-7095>

MANUSCRIPT HERITAGE OF UKRAINE IN THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE: RESEARCH, PRESERVATION AND POPULARIZATION

The **purpose of the article** is to highlight the main directions and achievements in the field of studying manuscript heritage preserved in the collection of the Institute of Manuscript at V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in 2025. **Methodology.** The research is based on the principles of historicism, scientificity, and objectivity, as well as on the application of methods of analysis, synthesis and generalization, classification and systematization, and special historical disciplines. **Scientific novelty.** The results of the work of the Institute of Manuscript at V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine for the first year of research within the departmental scientific topic “Manuscript Heritage in the History of Science and Culture of Ukraine: National Status, Preservation and Use” (2025–2027), are comprehensively covered. Based on the results of the study of manuscript heritage from the Institute of Manuscript at V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine collection, new scientific knowledge in the field of the history of science and culture of Ukraine has been brought into scientific circulation. **Conclusions.** In the conditions of Russian armed aggression on the territory of Ukraine, the study and preservation of manuscript heritage as part of the historical and cultural heritage of Ukraine, becomes an important research direction of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Scholars of the Institute of Manuscript at V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine studied manuscript sources (manuscript books, official documents, personal archival collections, collections of historical institutions, etc.), which were involved in scientific circulation for the first time, and form the basis for further fundamental research into the history, culture and science of Ukraine. Another main task of the Institute of Manuscript at V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine as a state archival repository, is the preservation and popularization of the national cultural heritage.

Keywords: manuscript heritage, the Institute of Manuscript at V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, digitization of national manuscript heritage, formation of digital collections, historical and cultural heritage of Ukraine